

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2020.33.202078>

УДК [811.133.1+811.161.2]’25’276.1:347.78.034 R. Queneau/Р. Кено

РОМАНЮК Діана Хачатурівна,

аспірантка, старший викладач кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 630703; e-mail: dianyazyan@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8168-8729

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ ТВОРУ РЕЙМОНА КЕНО «EXERCICES DE STYLE» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. *Мета* статті — виокремити, проаналізувати і систематизувати способи трансляції лексики розмовного стилю збірки Реймона Кено «Exercices de style» («Вправи зі стилю») українською мовою. *Об’єктом* вивчення є розмовна лексика як одна із рис індивідуального стилю Р. Кено в оригіналі та перекладі. *Предмет* дослідження — перекладацькі відповідники стилістично маркованої лексики і трансформації як засіб відтворення розмовної лексики твору Р. Кено в перекладі. У дослідженні було використано описовий та зіставний *методи*, компонентний аналіз, а також елементи кількісного аналізу. *Результатом* роботи стало виокремлення й опис лексичних одиниць розмовного стилю та їхніх перекладацьких відповідників, визначення закономірностей відтворення розмовної лексики в перекладі. Схарактеризовано засоби збереження відтінку розмовності (прийоми компенсації й додавання) та випадки його втрати (вилучення лексичних одиниць, використання відповідників зі змінним семним складом). *Висновки.* Як свідчить проведений аналіз, перекладачі можуть суттєво змінювати текст оригіналу з метою відтворення мовних експериментів Р. Кено засобами української мови. Обмеження, свідомо створені письменником, значно ускладнюють пошук відповідників. Розбіжності в лексичній структурі розмовного регістру двох мов, соціокультурні відмінності сприйняття французького й українського читачів створюють труднощі у процесі перекладу та зумовлюють використання перекладацьких трансформацій. *Перспективним* для подальших розвідок видається вивчення засобів відтворення в українському перекладі розмовної лексики роману Р. Кено «Zazie dans le métro» («Заї з метро»).

Ключові слова: лексика розмовного стилю, мовні експерименти, перекладацькі відповідники, перекладацькі трансформації, французько-український переклад, Реймон Кено.

Постановка проблеми. Вивчення засобів відтворення у перекладі лексики розмовного стилю та збереження її прагматичного впливу на іншомовного читача є одним із завдань перекладознавства. Відсутність у мові перекладу прямих відповідників розмовної лексики вихідної мови значно ускладнює процес перекладу та змушує перекладача вдаватися до різноманітних трансформацій, що створює ризик втрати конотації розмовності і, як наслідок, заважає повноцінному відтворенню індивідуального стилю письменника у перекладі. Зазначене особливо стосується творів, домінантною рисою яких є широке використання розмовної лексики, як, наприклад, твори французького письменника-експериментатора Реймона Кено, зокрема його твору «Вправи зі стилю». У зв’язку з цим вивчення інструментарію, завдяки якому можливо зберегти емоційно-конотативний ефект лексики розмовного регістру, є актуальним як для перекладознавців, так і для перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз праць дослідників творчості Реймона Кено (Є. О. Валєвої, А. Доппань, Д. В. Матвєєнкова, Е. Сушьє) дозволяє стверджувати, що однією з головних рис індивідуального стилю письменника, окрім експериментування із мовним матеріалом, є залучення розмовної й лайливої лексики [4; 7; 12; 15]. Ця творча особливість письменника не є випадковою і пов’язана із наслідуваною ним художньою концепцією, яка полягала в оновленні мови літературних творів за допомогою засобів розмовного стилю та проведенні реформи французької мови [4; 7]. Р. Кено вважав розмовну мову «живим» матеріалом, котрий породжує нові засоби на рівні фонетики, лексики та граматики і який міг би стати основою для «нео-французької мови». Ілюструючи можливості розмовної мови, автор використовував її засоби для передачі особливостей мовлення персонажів [4].

У теоретичних перекладознавчих працях (О. Д. Швейцер, О. І. Чередниченко, В. Н. Коміссаров, Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне) відзначається важливість збереження у перекладі стилістичної маркованості вихідного тексту [6; 9; 10; 17]. На думку О. Д. Швейцера, відтворення у перекладі експресивно-емотивної конотації тексту оригіналу є однією з умов встановлення еквівалентності між оригіналом та перекладом [10, с. 147]. Що стосується засобів подолання труднощів при перекладі лексичних одиниць розмовного стилю, то О. І. Чередниченко стверджує, що недостатня розвиненість сленгу в українській мові стає на заваді пошуку прямих міжмовних відповідників, що зумовлює використання часткових контекстуальних еквівалентів [9, с. 159]. На неможливість встановлення повної відповідності між оригіналом і перекладом при відтворенні слів розмовного стилю вказує і А. А. Білас [2, с. 420]. За твердженням В. Н. Коміссарова та О. Д. Швейцера, для вирішення подібних проблем перекладачі мають використовувати прийом компенсації [6, с. 132–135; 10, с. 168]. На думку Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, задля подолання при перекладі труднощів, викликаних відмінностями між мовами оригіналу та перекладу, а також для відтворення стилістичного ефекту вихідного тексту перекладач може вдаватися до непрямого перекладу [17, с. 46].

Незважаючи на значну увагу науковців до проблеми передачі мовою перекладу одиниць розмовного стилю, перекладацькі інструменти, що використані для відтворення розмовного стилю саме на прикладі твору Р. Кено «Вправи зі стилю», потребують окремого вивчення. Мета статті полягає у виокремленні, аналізі та систематизації способів трансляції лексики розмовного стилю збірки Реймона Кено «Exercices de style» («Вправи зі стилю») українською мовою. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: виокремити лексичні одиниці у творі, які належать до розмовного стилю, виявити й схарактеризувати їхні відповідники в українському перекладі, встановити причини використання перекладачами трансформацій. Об'єктом вивчення є розмовна лексика як одна із рис індивідуального стилю Р. Кено в оригіналі та перекладі. Предмет дослідження — перекладацькі відповідники стилістично маркованої лексики і трансформації як засіб відтворення розмовної лексики твору Р. Кено у перекладі. У роботі було використано: описовий метод для характеристики закономірностей відтворення розмовної лексики у перекладі, компонентний аналіз, який дозволив вивчити семний склад лексем розмовного стилю, метод зіставлення, завдяки якому було порівняно тексти оригіналу та перекладу, а також метод кількісного аналізу, який надав можливість визначити частку збереження і втрат лексики розмовного стилю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збірка Р. Кено «Вправи зі стилю» складається з 99 текстів, які є 99 варіаціями однієї й тієї самої історії. За сюжетом, дивно одягнутий чоловік сідає у переповнений автобус, де він свариться із пасажиром, який, нібито, наступив йому на ноги. Потім чоловік займає вільне місце, а за дві години оповідач помічає його біля вокзалу Сен-Лазар поруч з приятелем. Автор приділяє велику роль саме мові твору, натомість сюжет слугує лише обрамленням для експериментів з мовним матеріалом [4; 15]. Кожен текст є зразком реалізації певного лінгвістичного аспекту: стилю оповіді («Ampoulé» («Пишномовно»), «Vulgaire» («Просторіччя»)); стилістичного прийому («Litotes» («Лаконічно»), «Métaphoriquement» («Метафорично»)); граматичного часу дієслова («Présent» («Теперішній час»), «Passé simple» («Минулий час на як»)); тематики або літературного жанру («Médical» («Медична оповідь»), «Ode» («Балада»), «Sonnet» («Сонет»)). На думку Е. Сушьє, читач сам безпосередньо бере участь у написанні твору [15, с. 25], оскільки читання «Вправ зі стилю» вимагає від нього виконання дій або «вправ» для розуміння змісту написаного. Лінгвістична складова твору, яку Р. Кено вибудовує за допомогою засобів французької мови, спричинює труднощі для перекладачів, тому що перед ними постає завдання відтворити на основі рідної мови експерименти оригінального тексту. Незважаючи на складність процесу перекладу «Вправ зі стилю», цей твір є перекладеним 33 мовами світу, а доступним українському читачеві він став у 2006 році завдяки Я. Г. Ковалю та Ю. В. Лисенку.

Заради збереження формальних експериментів автора перекладачі суттєво змінюють змістовне наповнення тексту оригіналу. Так, У. Еко, перекладач «Вправ зі стилю» італійською мовою, допускав переробку вихідного тексту навіть за рахунок значної зміни тексту [11, с. 362]. Перекладачка твору російською мовою Т. Б. Бонч-Осмоловська виправдовує відхилення від оригіналу та підкреслює особливу роль перекладача як співавтора, який створює власні «вправи зі стилю» засобами рідної мови: «якщо перекладач прози — раб, а перекладач поезії — суперник, то перекладач літератури на основі обмежень, — партнер у запропонованій автором грі» [3]. Ю. В. Лисенко зізнається, що хоча він і намагався точно відтворювати текст оригіналу та «поважати автора», задля збереження впливу на українського читача «деякі тексти ми мусили повністю змінювати». Перекладач називає відхилення від оригінального тексту «хуліганством», яке дозволяв собі через те, що сам Кено є «стилістичним хуліганом» [8].

Зміна змістової структури призводить до того, що у частині текстів семантична основа оригіналу не зберігається, що ускладнює виокремлення перекладацьких відповідників для аналізу. У таких вправах перекладачі відтворюють лише її «правило побудови». Варто уточнити, що під «правилом побудови» ми розуміємо інваріантний компонент, який визначає хід виконання кожної вправи, наприклад, описати ситуацію в автобусі, повторюючи два рази одну й ту саму ідею (текст «En partie double» («З подвоєнням»)), або з погляду невихованої людини, яка не володіє нормами мови (текст «Vulgaire» («Просторіччя»)). Відтворення цього компонента у перекладі є мінімальною умовою для встановлення еквівалентних зв'язків між оригіналом та перекладом. Збіг за «правилом побудови» наявний майже у всіх текстах та зазвичай відображається у назві вправи. Натомість збереження семантичної основи оригіналу полягає у відтворенні в тексті перекладу семантичної основи, до якої були застосовані мовні експерименти автора. Саме у цих вправах, стає можливим виокремлення та аналіз перекладацьких трансформацій у зв'язку з достатньою кількістю лексичних відповідників, відтворюваних у перекладі. Запропонований поділ текстів дозволяє класифікувати тексти-вправи, які є доволі неоднорідними, а також усунути можливі труднощі при аналізі їх перекладу.

Р. Кено окремо присвячує розмовному стилю 2 вправи, проте розмовна лексика присутня у 50 вправах, серед яких наявні як ті, що зберігають у перекладі семантичну «основу», так і ті, які збігаються з оригіналом лише за «правилом побудови» («Distinguo» («Певні відмінності»), «Homéotéleutes» («Гомеотелота»), «Passé simple» («Минулий час на як»)). Зіставлення еквівалентів французьких фамільяризмів у тексті оригіналу та перекладу є можливим лише у тих текстах-вправах, які відповідають оригіналу за збереженням «правила побудови» вправи і семантичної «основи» («Notations»

(«Нотатки»), «En partie double» («З подвоєнням»), «Litotes» («Лаконічно»), «Métaphoriquement» («Метафорично»), «Surprises» («Несподіванки»), «Pronostication» («Пророкування»). З огляду на це видається доцільним вивчити використання розмовної лексики окремо у кожній зазначеній групі текстів.

Спільно із фонетичними та граматичними засобами розмовна лексика сприяє створенню індивідуального стилю письменника. Аналіз усіх лексичних одиниць розмовного стилю дозволив виявити такі загальні тенденції у їхньому використанні: зазвичай знаходимо арготизми й фамільярну лексику у текстах-вправах, у яких оповідь ведеться від першої особи («Autre subjectivité» («Інший суб'єктивний погляд»), «Moi je» («От я»), «Exclamations» («Вигуки»), «Vulgaire» («Просторіччя»), «Maladroit» («Непішучість»), «Paysan» («Селяк»), «Inattendu» («Несподіваний фінал»). Така лексика найчастіше позначає дивакуватого юнака, його зовнішність та поведінку: «*je lui aurais foutu une baffe à ce salaud qui m'aurait marché sur les pieds*» [14, p. 76], «*une sorte de ficelle autour du galurin, qu'i bafouille, deumarcher toutlttemps sullé panards, qu'il ajoutait, à ton pardingue*» [14, p. 83].

У вправах, які збігаються з оригіналом за семантичною «основою», перекладачі зазвичай вдало підбирають варіантні відповідники до слів розмовного стилю, наприклад: *le jouvenceau* — парубішко, *le damoiseau*, *le godelureau* — стильяга, *le bonhomme* — дядечко, *l'oisillon* — жовторотий, *le torveux* — телепень. Проте знаходимо випадки, у яких перекладачі використовують слова з відмінним від оригіналу значенням. Наприклад, слово *le foutriquet*, котре мало б перекладатись як *недоносок*, *шмаркач*, перекладачі вдаються до цілісного перетворення — замінюють його розмовною лексевою *піжон*, яка, хоча і відображає характеристику дивно одягнутого юнака, про яку ми дізнаємось із контексту, проте у перекладі не має семи «незначна, слабка особа», що міститься в оригіналі. Слова розмовного стилю іноді зазнають лексичних змін семного складу, що супроводжується втратою відтінку розмовності. Так, речення *Il parlait des chiffons*, яке перекладається *Вони говорили про одяг*, містить слово *chiffons* (ганчір'я, шмаття), що за словником «Le Petit Robert» належить до розмовної лексики [13, с. 421]. Його відповідник у перекладі *одяг* є стилістично нейтральним словом. Те ж саме стосується і розмовної лексеми *arpiens* (укр. — *лапи*) й арготизму *panards* (укр. — *паниці*). Обидва слова перекладаються стилістично нейтральною лексевою *ноги*, яка не відтворює стилістичну маркованість відповідних контекстів оригіналу.

Окрім вищезазначених прикладів варто звернути увагу і на переклад розмовної лексики у текстах-вправах, присвяченої певній тематиці, як-от рослинам, кулінарії та тваринам («Botanique» («Городня оповідь»), «Gastronomique» («Кухонна оповідь»), «Zoologique» («Зоологічна оповідь»). Складність цих текстів полягає в тому, що вони побудовані на основі багатозначності слів, оскільки термін, котрий зазвичай позначає тварин, овочі чи продукти харчування, може використовуватись як лайливий вислів. Наприклад, в оригіналі для найменування юнака знаходимо слова розмовного стилю, як-от *une courge*, що може позначати як гарбузця, так і дурня, *un cornichon* — «корнішон», «дурень», *un zèbre* — «зебра» та «дивна особа». Натомість у перекладі для позначення дивакуватого юнака перекладачі використовують слова *химерний птах* і *огірок*, які не мають відтінку розмовного стилю в українській мові. Таке перекладацьке рішення можна пояснити невеликою кількістю у мові перекладу слів-найменувань овочів чи фруктів, котрі вживалися б як лайливі.

Лексеми *un citron* (лимон, *розм.* — макітра), *les oignons* (цибуля, *прост.* — ступні) у перекладі опускаються, що спричинює збіднення численності слів розмовного стилю. Проте для інших лексичних одиниць перекладачі знаходять відповідники, які мають відтінок розмовного стилю: *enguirlander* — *втирати часнику*, *un navet* — *перець*, *assaisonner* — *насолити*, *secouer les puces* — *показати козам*, *de rogi правлять*, що сприяє збереженню стильових особливостей оригіналу.

Багатозначні терміни, про які згадувалось вище, не завжди вдається перекласти еквівалентною лексикою. У зв'язку з тим, що зазвичай розмовні вирази французької та української мов не співпадають, перекладачі використовують перекладацькі трансформації для відтворення стилістики розмовного регістру у перекладі. Наприклад, арготичний вислів *faire le poireau* (*довго очікувати*; *le poireau* — *цибуля*) [13, p. 1949] не має стилістично маркованих відповідників в українській мові. У зв'язку з цим висловлення: «*Après avoir fait le poireau sous un tournesol merveilleusement épanoui, je me griffai sur une citrouille en route vers le champ Perret*» [14, p. 142] перекладається так: «**Врятувавшись від всихання у затінку розквітлого соняшника, я прищепився до гарбуза, який котився до поля Перре**» [5, с. 196]. Перекладачі завдяки модуляції відображають результат довгого очікування на сонці — *засихання*. З метою збереження стильової ознаки розмовності перекладачі звертаються до компенсації, вживаючи український фразеологізм розмовного стилю в іншій частині тексту. Так, речення «*Ce cornichon se met à enguirlander un navet qui piétinait ses plates-bandes et lui écrasait les oignons*» [14, p. 142] перекладається як «**Рантом цей огірок, мов тертого хрону понюхав, заходився втирати часнику якомусь перцеві, мовляв, той витоптував під ним грядку**» [5, с. 196]. Розмовний вислів *qui piétinait ses plates-bandes* дослівно перекладено нейтральним відповідником *той витоптував під ним грядку*, проте втрата стилістичного відтінку цього вислову компенсована українським розмовним виразом *мов тертого хрону понюхав*. Натомість словосполучення *lui écrasait les oignons* («топтати цибулю», «топтати лапи»; «лізти у чужі справи»), яке за значенням є синоніміч-

ним вислову *qui piétinait ses plates-bandes* («топтати лапи»; «встрявати у чужі справи»), перекладачі опускають, що можна пояснити їх намаганням уникнути надлишковості мови, а також неможливістю знайти в українській мові відповідне словосполучення розмовного стилю з компонентом «рослина».

Перекладачі використовують і цілісні перетворення, замінюючи, наприклад, розмовне значення слова *un navet* (*pina*, розм. — *слинько*) [13, р. 778] розмовним словом *перець*. Незважаючи на те, що сема «слабка людина» лексеми *un navet* втрачається у слові *перець*, такий переклад дозволяє зберегти стилеві ознаки розмовності оригіналу.

Розмовний вираз «*Mais, des dattes !*» [14, р. 142], який можна перекласти, як «*Дзуськи!*», «*Та де там!*» (*des dattes* — *фініки*, розм. — *дзуськи*), у перекладі відтворено варіантним відповідником з відтінком розмовності як *горох у стіну*: «*Проте перцеві все було, як горох у стіну.*» [5, с. 196]. Аналіз показав, що загальна насиченість розмовною лексикою оригіналу та перекладу майже однакова завдяки використанню перекладачами прийому компенсації, коли, наприклад, у перекладі додаються слова *капустяна голова* та *лопух*: «*Mais, des dattes! fuyant une récolte de châtaignes et de marrons, il alla se planter en terrain vierge.*» [14, р. 142] — «*Огірок же — не капустяна голова, — вчасно схаменувся і, щоб уникнути передчасного засолювання, переметнувся у вільний рядок городу.*» [5, с. 196]. Розмовний вираз *не капустяна голова* компенсує втрату стилістичного відтінку, спричинену тим, що перекладачі відтворюють вислів *une récolte de châtaignes et de marrons* (*дистати стусанів і товчеників*) за допомогою нейтрального відповідника *передчасне засолювання*. У останньому реченні тексту «Городня оповідь» перекладачі відновлюють відому з інших текстів інформацію про приятеля дивакуватого юнака та позначають його розмовним словом *лопух*: «*Plus tard je le revis devant la Serre des Banlieusards. Il envisageait une boutique de pois chiche en haut de sa corolle*» [14, р. 142]. — «*Пізніше я знову побачив його, цього разу на клумбі перед приміським вокзалом. Якийсь лопух саме радив йому для ліпшого фасону почепити спереду ре'яха*» [5, с. 196]. Прийом додавання дозволяє перекладачам розширити можливості для використання слів розмовного стилю з компонентом «рослина» в контекстах, більш властивим українській мові, наприклад, для лайливого позначення людини.

Варто відзначити й особливості розмовного стилю в тексті «Gastronomique» («Їхонна оповідь»), який також містить багатозначну лексику. Так, дивного юнака в оригінальному тексті автор називає *une allumette* (сірник, тістечко, розм. — тонка висока людина, запальна людина, вишкварка) [13, р. 66] та *un veau* (теля, розм. — ледащо) [13, р. 1196], проте у перекладі він отримує назву *буряк*, що є звичним продуктом харчування українців. Оскільки юнак схвилювано обурюється щодо штовханини в автобусі, то можна припустити, що *буряк* використано для підкреслення роздратованості й гніву цього персонажа як аналогії до червоного кольору обличчя розгніваної людини. Слово *буряк* не має стилістичної маркованості, яка є в оригіналі, проте цю лексему можна вважати варіантним відповідником слова *une allumette* з огляду на однакову сему «запальна людина, що легко дратується», яке міститься у значенні обох слів. За допомогою компенсації та додавання розмовний відтінок французького тексту зберігається: «*Mais il cessa rapidement de discuter le bout de gras pour se couler dans un moule devenu libre.*» — «*Скидалося, що перцеві зараз понакладають гарячих галушок, але буряк неначе злякався, що й сам може скуштувати мордача, і прудко вскочив у казанок із борщем.*» [5, с. 198]. Вираз *discuter le bout de gras* (*gras* — *жир*, розм. — *ляси точити*) не має варіантного відповідника у перекладі, проте вислів *понакладати гарячих галушок* цю втрату компенсує, а словосполучення *скуштувати мордача*, додане перекладачами, сприяє збереженню відтінку розмовності цієї вправи.

В аналізованому вище тексті оповідач називає пасажирів автобусу *ce tas de nouilles* [14, р. 145], що у прямому значенні означає «купа локшини», а в переносному — «юрмище нездар». Використання можливостей багатозначності слова допомагає створити комічний ефект і ввести у контекст розмовні слова з лайливою конотацією, які нікого не ображатимуть. Натомість у перекладі цей вислів зазнає зміни семного складу, що супроводжується втратою приналежності до розмовного стилю: *ce tas de nouilles* замінюється нейтральною лексемою *наїдки* за допомогою прийому генералізації.

Що стосується текстів-вправ, які наслідують у перекладі лише «правило побудови» вправ, їхній аналіз дещо ускладнюється неможливістю зіставити французькі та українські тексти через відсутність лексико-синтаксичної відповідності. Опишемо особливості перекладу розмовної лексики у текстах «Sonnet» («Сонет»), «Vulgaire» («Просторіччя»), «Injurieus» («Лайка»), «Loucherbem» («Тарабарська таємна мова»), «Javanais» («Таємна мова злодіїв»), «Italianismes» («Італіанізми»), насамперед, ті конспекти, де було можливим виявити спільні одиниці. Наприклад, у перекладі тексту «Сонет» слова розмовного стилю *richards* (*багаміи*), *pétrin* (*халена*) не відтворюються. Водночас у зазначеному тексті все ж можливо виявити деякі пари відповідників, як наприклад: *le girafeau* — *псялюха*, *le faquin* — *гад* [14, р. 103].

На особливу увагу заслуговують тексти «Vulgaire» («Просторіччя») та «Injurieus» («Лайка»), які, за задумом Р. Кено, є власне зразками розмовного стилю: просторіччя й лайки. Вони також належать до текстів, які наслідують лише «правило побудови», саме тому лексичне наповнення текстів-вправ може не співпадати в оригіналі та перекладі. У цих текстах все ж таки можна виокремити відповідники слів розмовного стилю: *un zogo* — *прикольний хлопець*, *un vieux con* — *старий мараз-*

matuk, starner, une bande de cons — чортонхайки, le monument dégueulasse qu'on appelle la gare Saint-Lazare (досл. — «гидкий пам'ятник») — *захланий сарай, який у нас величають вокзалом*. У перекладі тексту «Лайка» еквівалентом лайливої назви ніг *les panards* є *конота*. Вислів *discuter le bout de gras*, який словник TLFi визначає як арготичний [16], перекладається дієсловом, що є типовим для аргі злодіїв в українській мові — *базарити*, тобто у перекладі зберігається стилістичний відтінок лексеми оригінального тексту, а також контекст її використання. До того ж вислів *discuter le bout de gras* трапляється в оригінальному тексті двічі. У вправі «Кухонна оповідь», яка будується за допомогою багатозначних одиниць з обов'язковим компонентом «продукти харчування», цей вираз не має варіантного відповідника у перекладі. Натомість у вправі «Лайка» наявний повний стилістичний відповідник — *базарити*. Це спостереження дозволяє зробити висновок, що чим більше обмежень містить «правило побудови» вправи, тим більше ускладнюється пошук відповідників до одиниць розмовного стилю в українській мові.

Незважаючи на те, що перекладачі іноді живлять стилістично нейтральні слова, які не відповідають розмовному стилю оригіналу, в цілому стилістична забарвленість тексту перекладу не втрачається. Це відбувається завдяки використанню синонімічних лайливих слів у тих випадках, у яких автор застосовує одне й те саме слово. Наприклад, у цьому ж тексті «Лайка» оповідач лайливо називає юнака та його приятеля *con*, тоді як у перекладі їх позначено лайливими словами, як-от: *мерзенна потвора, покидьок, лайдак, хламайзер*. Знаходимо і такі приклади: одне й те саме слово *le godelureau* у різних вправах перекладається стилістичними синонімами *стиляга* і *жевжик*, а слово *un quidam* — *харцизяка* й *мацанура*, що значно розширює можливості для розкриття індивідуального стилю автора засобами розмовного стилю української мови.

Заслугує на коментар також і текст «Таємна мова злодіїв», у якому перекладачі, наслідуючи «правило побудови» вправи, пропонують українському читачеві розшифрувати злодійський жаргон. Для виконання цієї вправи читач має усунути усі склади з літерою -ш- та поставити на їх місце останній склад. Згідно з цим «правилом» речення: «*Шаа шотімпо шаця зашазара дошетралале, шоцо шараза сшлошочено шопо шордімо, перешалосра і втешокло шана шильневі шшинняді. Шигфі шая з шогоньо шосьцо шавма*» [5, с. 192] містить таку інформацію: *А потім ця зараза допетрала, що зара схлопоче по морді, пересрало і втекло на вільне сидіння. Фіг я з нього щось мав*. Текст оригіналу, зашифрований жаргоном *langue de feu*, не містить жодного слова розмовного стилю, натомість у тексті перекладу знаходимо, окрім розмовних, брутальні слова *по морді, пересрало*. Удосконалене перекладачами «правило побудови» вправи «Таємна мова злодіїв» компенсує втрату відтінку розмовності, яка спостерігається при перекладі інших текстів-вправ, що загалом сприяє збереженню стилістичної забарвленості усього твору.

Подібну компенсацію можна спостерігати й у перекладі тексту «Італьянізми», який у французькому варіанті не містить лайливих чи будь-яких інших слів розмовного стилю. Натомість в українському перекладі знаходимо лайливі слова, як-от, *порка мадонна* та *ун паскудо тіпіко*, які є типовими для італійської й для української мов відповідно. Це сприяє відтворенню індивідуального стилю Р. Кено саме в аспекті «ефекту» розмовності. Незважаючи на те, що у наведених прикладах перекладачі виявляють власну перекладацьку творчість, деяку невідповідність оригіналу можна вважати вимушеною з огляду на специфіку перекладу твору «Вправи зі стилю».

З метою з'ясування частки збереження і втрат лексики розмовного стилю у перекладі «Вправ зі стилю» українською мовою було здійснено кількісний аналіз відтворення розмовних одиниць окремо у текстах двох груп: 1) 38 текстів, у яких перекладачі зберігають семантичну основу оригіналу, та 2) 12 текстів, які наслідують від оригіналу лише «правило побудови», оскільки саме останні зазнають значних мовних і змістових перетворень у порівнянні із першою групою. У перекладі текстів першої групи знаходимо 141 одиницю розмовного стилю, 42 % (60 випадків) з яких становить варіантні відповідники та 58 % (81 випадок) складають перекладацькі трансформації. Це свідчить про досить високу відповідність оригіналу. З числа перекладацьких перетворень варто зазначити про 9 % опущень і 7 % компенсацій. Окремо було підраховано кількість одиниць, переклад яких супроводжується збереженням, втратою чи додаванням одиниць розмовного стилю. У 83 випадках, що становить 59 %, у перекладі зберігається розмовний відтінок лексичних одиниць оригіналу, тоді як у вдвічі меншій кількості випадків (41) стилістична маркованість лексики французького тексту нівелюється. Це число компенсується 12 % додавань лексики розмовного стилю у тих контекстах, де в оригіналі вона відсутня.

Тексти-вправи, у яких збережено тільки «правило побудови», містять 105 лексичних одиниць розмовного стилю. У перекладі таких вправ зберігаються стильові характеристики розмовної лексики у 33 випадках (31,5 %), проте у 18 випадках, що складає 17 %, переклад супроводжується втратою відтінку розмовності. Натомість серед лексем, які були виявлені у текстах цієї групи, більшу частину складають одиниці, які перекладачі додають (54 одиниці, 51,5 %). Це свідчить про намагання перекладачів відтворити стилістичне забарвлення твору та компенсувати втрати відтінку розмовності, які наявні при перекладі інших текстів.

Висновки. Аналіз лексики розмовного стилю в українському перекладі твору Р. Кено «Вправи зі стилю» дозволив зробити такі висновки. Для відтворення мовних експериментів автора засобами

української мови перекладачі можуть значно змінювати вихідний текст. Різниця у лексичній структурі розмовного реєстру двох мов, відмінності соціокультурних уявлень французького та українського читачів також ускладнюють процес перекладу й спричиняють використання перекладацьких трансформацій. Відхід від оригіналу зумовлює опущення лексичних одиниць, використання відповідників зі зміненим семним складом, що, у свою чергу, спричинює втрату відтінку розмовності в перекладі. Обмеження, свідомо створені Р. Кено для кожного тексту-вправи, суттєво ускладнюють пошук відповідників в українській мові. Натомість використання прийомів компенсації та додавання розширюють можливості для перекладачів й сприяють відтворенню у перекладі стилістичної маркованості лексичних одиниць, у тому числі завдяки використанню розмовної лексики у контекстах, більш звичних для українського читача.

Перспективним для подальших розвідок видається вивчення засобів відтворення в українському перекладі розмовної лексики роману Р. Кено «*Zazie dans le métro*» («Зазі у метро»).

Л і т е р а т у р а

1. Авдонина М. Ю., Бурукіна О. А., Жабо Н. И. Индивидуальное коннотативное поле текста : проблемы перевода. *Университетское переводоведение : Материалы VIII юбилейной международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения», посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Федорова*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2007. Вып. 8. С. 5–18.
2. Білас А. А. До питання перекладу одиниць зниженого розмовного мовлення. *Мова і культура*, Київ : ВЦ Дм. Бураго, 2013. Вип. 16. Т. 4. С. 415–422. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_4_71/ (дата звернення: 19.02.2020).
3. Бонч-Осмоловская Т. Б., Федин С. Н., Орлов С. А. Занимательная риторика Раймона Кено. Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. 256 с. URL : <https://bit.ly/39whRGM> (дата звернення: 16.01.2020).
4. Валеева Е. О. Поэтика романов Раймона Кено 1930–60х годов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Санкт-Петербург, 2006. 24 с. URL : <https://bit.ly/3dHcR5t> (дата звернення: 20.01.2020).
5. Кено Р. Зазі в метро; Вправи зі стилю; пер. з франц. Я. Г. Ковалія, Ю. В. Лисенка; прим. Я. Г. Ковалія. Харків : Фоліо, 2015. 219 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : Курс лекций. Москва : ЭТС, 1999. 192 с.
7. Матвеевков Д. В. Лингвистическая концепция Р. Кено и её художественное воплощение : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Москва, 2002. 24 с. URL : <https://bit.ly/2JnpxJy> (дата звернення: 15.12.2019).
8. «Українська мова в принципі спроможна на все» : інтерв'ю з Ю. В. Лисенком / підготувала Т. Савченко. Літакцент. 2018. 6 груд. URL : <https://bit.ly/2QPE4tU> (дата звернення: 12.01.2020).
9. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
11. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе; пер. с итал. А. Н. Ковалія. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2006. 574 с.
12. Doppagne A. Le néologisme chez Raymond Queneau. *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 1973, n° 25. pp. 91–107. URL : <https://doi.org/10.3406/caief.1973.1025> (Dernier accès: 15.02.2020).
13. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris : Dictionnaires Le Robert, 2011. 2880 p.
14. Queneau R. Exercices de style. Paris : Gallimard, 2012. 239 p.
15. Souchier E. L'«effet» de «Exercices de style». *Exercices de style* / R. Queneau. Paris : Gallimard, 2012. P. 7–25.
16. TLFi : Trésor de la langue Française informatisé. URL : <http://www.atilf.fr/tlfi> (дата звернення: 15.03.2020).
17. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Paris : Didier, 1972. URL : <https://bit.ly/2UH6g2a> (дата звернення: 15.02.2020).

R e f e r e n c e s

1. Avdonina, M. Yu., Burukina, O. A., Zhabo, N. I. (2007), «Individual connotative field of the text : translation problems», *University Translation Studies: Proceedings of the VIIIth Anniversary International Scientific Conference on Translation Studies «Fedorov Readings» dedicated to the 100th anniversary of the birth of A. V. Fedorov* [«Individual'noye konnotativnoye pole teksta : problemy perevoda», *Universitetskoye perevodovedeniye : Materialy VIII yubileynoy mezh-dunarodnoy nauchnoy konferentsii po perevodovedeniyu «Fyodorovskiye chteniya», posvyashchennoy 100-letiyu so dnya rozhdeniya A. V. Fedorova*], St. Petersburg State University Publishing House, St. Petersburg, vol. 8, pp. 5–18.
2. Bilas, A. A. (2013), «Translation of low colloquial words», *Language and Culture* [«Do pytannia perekladu odyntyts znyzhenoho rozmovnoho movlennia», *Mova i kultura*], Dm. Buraho Publishing Center, Kyiv, issue 16, vol. 4, pp. 415–422, available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_4_71 [Accessed 19 February 2020].
3. Bonch-Osmolovskaya, T. B., Fedin S. N., Orlov S. A. *Amusing rhetoric of Raymond Queneau* [Zanimatel'naya ritorika Raymona Keno], Librokom Publishing House, Moscow, 256 p., available at : <https://bit.ly/39whRGM> [Accessed 16 January 2020].
4. Valeeva, E. O. (2006), *Poetics of the novels by Raymond Queneau : Author's thesis* [Poetika romanov Raymona Keno 1930–60h godov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.01.03], St. Petersburg, 24 p., available at : <https://bit.ly/3dHcR5t> [Accessed 20 January 2020].
5. Queneau R. (2015), *Zazie in the metro, Exercises in style* [Zazie v metro, Vpravy zi styliu]. Transl. from French by Ya. H. Koval, Yu. V. Lysenko, commented by Ya. H. Koval, Folio Publishing House, Kharkov, 219 p.
6. Komissarov, V. N. (1999), *Modern translation studies. Course of lectures* [Sovremennoye perevodovedenie : Kurs lektsiy], ETS Publishing House, Moscow, 192 p.

7. Matveenko, D. V. (2002), *Linguistic conception of R. Queneau and its artistic realization : Author's thesis [Lingvisticheskaya kontseptsiya R. Keno i yeyo khudozhestvennoye voploshcheniye : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.05]*, Moscow, 24 p., available at : <https://bit.ly/2JnxzJy> [Accessed 15 December 2019].
8. «The Ukrainian language is in principle capable of anything» : interview with Yu. V. Lysenko (2018), [«Ukrainska mova v pryntsyypi spromozhna na vse» : intervju z Yu. V. Lysenkom], prepared by T. Savchenko, Litaktsent, available at : <https://bit.ly/2QPE4tU> [Accessed 12 January 2020].
9. Cherednychenko, O. I. (2007), *On language and translation [Pro movu i pereklad]*, Lybid Publishing House, Kyiv, 248 p.
10. Schweitzer, A. D. (1988), *Translation theory : status, problems, aspects [Teoriya perevoda : status, problemy, aspekty]*, Nauka Publishing House, Moscow, 215 p.
11. Eco U. (2006), *Experiences in translation [Skazat' pochti to zhe samoe. Opyty o perevode]*. Translated from Italian by A. N. Koval, Simpozium Publishing House, St. Petersburg, 574 p.
12. Doppagne A. (1973), «Le néologisme chez Raymond Queneau». *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, No° 25, pp. 91–107, available at : <https://doi.org/10.3406/caief.1973.1025> [Accessed 15 February 2020].
13. *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (2011), Dictionnaires Le Robert, Paris, 2880 p.
14. Queneau R. (2012), *Exercices de style*, Gallimard, Paris, 239 p.
15. Souchier E. (2012), «L'«effet» de «Exercices de style». *Exercices de style / R. Queneau*, Gallimard, Paris, P. 7–25.
16. TLFi : Trésor de la langue Française informatisé. Available at : <http://www.atilf.fr/tlfi> [Accessed 15 March 2020].
17. Vinay J.-P., Darbelnet J. (1972), *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Didier, Paris, available at : <https://bit.ly/2UH6g2a> [Accessed 15 February 2020].

РОМАНЮК Диана Хачатуровна,

аспирант, ст. преподаватель кафедры французской филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 630703; e-mail: dianyazyan@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8168-8729

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ РАЗГОВОРНОЙ ЛЕКСИКИ СБОРНИКА РАЙМОНА КЕНО «EXERCICES DE STYLE» В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Аннотация. Цель статьи — выявить, проанализировать и систематизировать способы передачи лексики разговорного стиля в сборнике Раймона Кено «Exercices de style» («Упражнения в стиле») в переводе на украинский язык. **Объектом** изучения является разговорная лексика, как одна из черт индивидуального стиля Р. Кено, в оригинале и переводе. **Предмет** исследования — переводческие соответствия стилистически маркированной лексики и трансформации как средство воспроизведения разговорной лексики в переводе сборника Р. Кено. В работе были использованы описательный и сопоставительный методы, компонентный анализ, а также элементы количественного анализа. **Результатом** работы явилось выявление и описание лексических единиц разговорного стиля и их переводческих соответствий, определение закономерностей передачи разговорной лексики в переводе. Дана характеристика способов сохранения оттенка разговорности (приёмы компенсации и добавления) и случаев его потери (опущение лексических единиц, использование соответствий с изменённым семным составом). **Выводы.** Как свидетельствует проведённый анализ, переводчики могут существенно изменять текст оригинала для воспроизведения языковых экспериментов Р. Кено средствами украинского языка. Ограничения, заведомо созданные писателем, значительно усложняют поиск соответствий. Разница в лексической структуре разговорного регистра двух языков, социокультурные различия в восприятии французского и украинского читателей создают трудности в процессе перевода и обуславливают использование переводческих трансформаций. **Перспективным** для дальнейшего исследования представляется изучение способов перевода на украинский язык разговорной лексики романа Р. Кено «Zazie dans le métro» («Зази в метро»).

Ключевые слова: лексика разговорного стиля, языковые эксперименты, переводческие соответствия, переводческие трансформации, францужско-украинский перевод, Раймон Кено.

Diana Kh. ROMANIUK,

PhD student, senior lecturer of the Chair of French Philology, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Frantsuzkyi Blvd, Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 630703; e-mail: dianyazyan@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8168-8729

THE PECULIARITIES OF REPRESENTING COLLOQUIAL VOCABULARY IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF «EXERCICES DE STYLE» BY RAYMOND QUENEAU

Summary. The *purpose* of the article is to reveal, analyze and systematize the means serving to translate the colloquial vocabulary in the Ukrainian version of «Exercices de style» by Raymond Queneau. The *object* of the research is the colloquial vocabulary as one of the characteristics of the R. Queneau's individual style in the source language and in translation. The *subject* of the study is the translation equivalents of the stylistically marked words and transformations as means of representing colloquial vocabulary in the translation of the book by R. Queneau. *Methods* of comparative and componential analysis, descriptive methods and elements of quantitative analysis are used in this research. The *results* consist in revealing colloquial words and their translation equivalents. This analysis permits to highlight the means preserving the informal connotation (compensation, addition) along with the examples of its exclusion (omission of informal words, use of equivalents containing modified semantic components). The present *findings* confirm that the translators change the source-language text in order to reproduce the linguistic experiments by R. Queneau into Ukrainian. The

constraints consciously created by the writer complicate the search of equivalents. The distinction in the colloquial vocabulary of the source and target languages alongside the sociocultural differences in perception of the French and Ukrainian readers pose difficulties for translators and cause the use of translation transformations. *Future research* could examine the means representing the colloquial vocabulary in the Ukrainian translation of the novel «Zazie dans le métro» by R. Queneau.

Key words: colloquial vocabulary, linguistic experiments, translation equivalents, translation transformations, French-Ukrainian translation, Raymond Queneau.

Статтю отримано 22.04.2020 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2020.33.206543>

УДК [811.161.2+811.512.161+811.111]’373.222/.74-112

ЧАСНKOBA Оксана Костянтинівна,

старший викладач кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури;
вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна; тел.: +38 063 9872565; e-mail: oksbird85@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0002-7639-0979

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ «КІНЬ» (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Анотація. У статті зіставлено фразеологізми, що містять найменування тварин в українській, турецькій і англійській мовах. *Мета* цього дослідження — продемонструвати дані зіставного аналізу фразеологізмів із зоонімічним компонентом «кінь» у вказаних мовах. *Об’єктом* вивчення виступають українські, турецькі та англійські фразеологічні одиниці на позначення емоційних рис людини. Усі ці одиниці містять зоонім «кінь». *Матеріал* дослідження: фразеологічні та тлумачні словники української, турецької та англійської мов. *Предметом* вивчення є особливості культурологічного аспекту функціонування таких фразеологічних одиниць у зазначених мовах та їх структурно-семантичні особливості. *Результатом* проведення зіставного аналізу турецьких, англійських та українських відповідників кількох груп фразеологічних одиниць стала їх класифікація за семантичними групами. *Висновки.* Дослідження фразеологізмів із зоонімом «кінь» дає змогу виокремити три семантичні групи, які характеризують позитивні і негативні риси людини. Особливості світосприйняття різних народів впливають на кількість фразеологізмів у семантичних типах та мовну організацію зоофразеологізмів.

Ключові слова: фразеологізм, зоонім «кінь», семантична група, українська мова, англійська мова, турецька мова, зіставлення.

Постановка проблеми. У фразеологічному фонді кожної мови чільне місце посідають фразеологізми із компонентом-зоонімом. У мовознавстві такі фразеологізми називають по-різному: *зоонімічні фразеологічні одиниці, зоосемічні фразеологізми, зоосемізми, зоофразеологізми, фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом, зооніми, зооморфізми*. Найменування тварин є одним із найдавніших пластів лексики з багатовіковою історією. Вони утворилися внаслідок тривалих спостережень людини за тваринами. Однак взяті зі світу тварин образи відображають не тільки окремі риси людського характеру (мужність — *лев*, хитрість — *лисиця*, боягузтво — *заць*, кінь — *грація*), а й побутові, соціальні, духовні зв’язки між носіями мови, національну специфіку народу взагалі. Вони наділені виразною експресивною семантикою, тому в художній літературі назви тварин часто виступають в образно-символічній функції.

Особливості тваринного світу створюють наочну модель, елементи якої нагадують життя людського суспільства. Основою використання назв тварин у переносних значеннях є їхні різні властивості (часто вигадані): зовнішній вигляд, характерні звички. Проте, в кожного народу існує власна система кодування зоохарактеристик [2, с. 80].

Зв’язок проблеми з попередніми дослідженнями. В українському мовознавстві зооніми як компоненти фразеологічних одиниць неодноразово ставали об’єктом наукового аналізу. Цій проблемі присвячені наукові праці Т. П. Вільчинської, А. В. Воробйової, І. О. Голубовської, А. С. Заніної, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, О. А. Крижко, О. П. Левченко, Т. І. Міхєєвої, О. І. Панченко, Ю. В. Поздрань, І. А. Салати, О. В. Семенової, Д. В. Ужченка, Н. Л. Франчук, А. В. Фрідріх, Л. О. Ярової та багатьох інших дослідників. Англійські зооніми висвітлювалися в роботах Б. М. Ажнюка, К. М. Буряк, І. В. Кузнецова, Т. Ю. Сушко, М. С. Юрчук та інших. Зіставний аспект функціонування фразеологізмів із зоосемічним компонентом на матеріалі англійської та української мов досліджували Д. О. Аладько, Є. К. Буточкінаї, Я. В. Григошкіна, О. М. Голуб, О. І. Панченко, С. М. Федірко. Розгляд особливостей функціонування турецьких зоофразеологізмів посідає значне місце у працях І. Л. Покровської.